

samostojnosti gledališke umetnosti in ostro zavrača zahteve po literarnem gledališču in zato se v kritikah vse bolj posveča predvsem vtisu uprizoritve kot celote, vedno manj pa razčlenjevanju le-te na posamezne plasti, kar si je kot nalogo zastavil v uvodu v prvo knjigo. Zaveda se, da je gledališki kritik odgovoren pred (kulturno) zgodovino svojega naroda, zato si ves čas prizadeva tudi za preverjanje avtohtonosti in enakovrednosti slovenske gledališke umetnosti znotraj jugoslovanskega in evropskega gledališkega prostora. Kritike in eseji, zbrani v zadnji knjigi, kažejo, da je Predan zagovornik t. i. totalnega gledališča, zato, ob težnjah po literarnem gledališču, obsoja tudi težnjo po osamosvojitvi igralskega kot prevladujoče plasti znotraj gledališke celote.

O slovenskem gledališču zadnjih let sodi, da morda vse preveč zastavlja samo vprašanja, ne da bi skušalo na njih tudi odgovorjati. To oceni kot neke vrste razsrediščenje umetniškega poslanstva gledališča, kot nekakšno odmikanje ob rob družbe in zavračanje odgovornosti. Gre mu potemtakem za angažirano gledališče, ki bo v dejavnem odnosu do stvarnosti in zgodovine. Zato tudi ugotavlja, da v našem gledališču ni mogoče identificirati prevladujočega sloga ali smeri, da torej cvetijo nešteti cvetovi, kar pa je po drugi strani seveda tudi izraz pomanjkanje enotne orientacije in volje.

Tone Peršak

SPREHOD PO JUGOSLOVANSKIH IN TUJIH REVLIJAH

Sprehod za spremembo začenjamo s polno predstavitvijo ocene Giancarla Buzzija ki jo je napisal ob izidu Cankarjevega *Martina Kačurja*. Buzzi komentira idejno sporočilo te Cankar-

jeve povesti. Recenzijo je priobčil ugledni milanski dvomesečnik za kritiko in knjižne novosti *Uomini e libri* v eni svojih zadnjih števil, ki smo jo zdaj dobili. Natis te obširne ocene je ena prav redkih omemb slovenske književnosti v tem časopisu, toda ob drugih krajših zapisih o italijanskih knjižnih novostih je toliko bolj vredna pozornosti. Giancarlo Buzzi piše: *Martin Kačur, Življenjepis idealista*, ki je pred kratkim izšel pri založbi Oscar Mondadori, je pri kritiki naletel na popoln molk. Škoda, saj gre za delo, ki ima gotovo umetniško vrednost in je zanimivo dejanje, v nekaterih pogledih pa zgled evropske revolucionarne literature. Natančen in občuten prevod in priročen uvod, ki osvetljuje ta strani in Cankarjevo osebnost, sta spod peresa Arnalda Bressana. To je že drugo takšno delo, ki ga je opravil Bressan: leta 1977 je prav za založbo Feltrinelli pripravil *Hlapca Jerneja in njegovo pravico*, pripovedno besedilo, ki je bolj jedrnato in po mojem mnenju bolj posrečeno od *Martina Kačurja*. To je glede na dejansko stanje stvari torej dovolj za nepovršno spoznavanje Cankarja: pozornejši in skrbnejši bralec bi to spoznanje mogel razširiti in si poiskati v knjižnicah prejšnje prevode tega slovenskega pisatelja, kakor so izhajali med letoma 1911 in 1964 pri založniških hišah, ki so bile med najmanjšimi in najmanj navzočimi na trgu. Ob tej priložnosti je milanska občinska knjižnica v sodelovanju s komitejem za kulturo pri izvršnem svetu socialistične republike Slovenije hkrati z izidom *Martina Kačurja* pripravila v palači Sormani razstavo na temo *Ivan Cankar in sodobna slovenska literatura*, ki je koristno predstavila Cankarja in zveze med italijansko in slovensko književnostjo. Ciril Zlobec, pesnik in osebnost, ki je med opaznimi slovenskimi razumniki, je skupaj z Bressanom živo orisal trpko zgodovino teh odnosov.

Hlapec Jernej in Martin Kačur po svoje načenjata temo o nezadostnosti upora posameznika, toda po tem, kako se lotevata uveljavljanja in širjenja kulturne zavesti, sta postranskega pomena, da bi ju bilo mogoče popejljati na raven skupnega in organiziranega upora, to se pravi revolucije.

Kar zadeva protagonista obeh pripovedi, je Jernej kmet, ki v pozni starosti spozna, da ga je mladi gospodar izigral za sadove njegovega truda in ga pognal iz doma, v katerem in za katerega je živel in delal in je zato tudi njegov po zakonih in tradiciji polfevdalne in stare meščanske družbe, katere del je Jernej. Zategadelj se odloči, da bo uporno romal od enega do drugega uradnega predstavnika te družbe, da bi dosegel obnovitveni poseg poteptane pravice. Ko je bil prisiljen ugotoviti njihovo povezanost in popolno zavrnitev svojih pravic, ni pa bil sposoben dokopati se do ideološke in zgodovinske razlage in pomena tega, je zažgal hišo, simbol odvzete pravice, in v požaru izginil. Protest, ki ni jalov, vendar je nepopoln in nerazrešujoč.

Kačur je osnovnošolski učitelj, torej razumnik, ki se ima za socialista in se gre kulturnika v razmerah in mejah družbe, ki ji pripada. Njegov večkratni poskus, da bi v vaseh, kamor ga pošljejo učiti, organiziral kulturna društva, se razbije ob surovi in grobi, toda učinkoviti opoziciji posestnikov in oblastnikov (upravnih oblasti, duhovščine, bogatašev) ter ob otopeli in zavrti togosti njegovih zatiranih sobesednikov, delavcev in kmetov, nezaupljivcev; sooča se s »klicem po svobodi«, ki označuje pot osveščanja in kulturnega boja, uveljavljanje zavesti, ki se za Kačurja poenostavljeno isto veti z informacijo, z zapisom in privajanjem spoznanj o kulturi, kar slej ko prej ostaja v posesti vladajočega razreda, braniteljev reda, prevarantov, gospode, privilegirancev. Iz različnih razlogov pri delavcih v Jernejevem pri-

meru tudi to posameznikovo dejanje propade. Kačurju ni do spopada, v katerega ga z dveh bojišč ženejo izkoriščevalci in izkoriščanci, gospodarji in hlapci. Ko je uničen, se s tem sprjazni. Sprjazniti se pomeni preseči se v odpovedi, v vdanosti, v uslužnosti, v strahopetnosti. Ker pa je — in to je začetek, ki ga Cankar pušča za konec knjige — izzvan s smrtjo dveh otrok, ki sta mu najbližja po trpljenju, neprilagojenosti, potem iz naveličanosti, iz izdaje ženine posvetne pohlepnosti, iz ponovnega srečanja s tovarišem, ki je bil poprej lakaj gospodarjev, zdaj pa se ima za socialista (kajti sedaj je to moderno in koristi uspehu), zapusti dom, ženo, otroka in službo, pretrga z okoljem, da bi samega sebe postavil v igro, da bi se oprijel boja v drugih razsežnostih in perspektivah, zlasti pa z novim spoznanjem: »Če je človek svojeglašen... rine sam dalje... ne napravi nič, pade v blato... jeseni sem mislil sejati in žeti spomladi...« To je potrditev pomembnosti, preskušeniosti, nevarljivosti organizacije. Upor lahko to pripravi, lahko v določenem smislu spozna nujnost: toda revolucija ali pa korenita preobrazba družbe, uveljavljanje novega, zahteva kulturno organiziranost, premišljenost in opremljenost, dejavnost skupnosti in ne posameznika, naravnost k cilju z vztrajnim in pravšnjim stopnjevanjem prizadevanj.

Cankarjevo besedilo je pot od moralne utesnenosti in od očitne napečnosti, kar pogosto daje prostor kričavi preproščini, paraboličnim in pridigar-skim tonom, poučevalskim poenostavitvam, dolgočasnim v svoji vsiljivosti in preobilici. V slogovnem pogledu se te meje kažejo v malomarnostih in nerodnostih, v tistem, kar se zdi, da je opuščanje čiste sintakse in leksike ali neodločna pisateljska samohotnost (ponavljanja, netočnosti, banalnosti, izumetničenosti). Tega je veliko več pri Kačurju kot pri Jerneju. Toda to je nekoliko tudi zaradi pretirane vneme

in »napeljevanja k dobremu«, kljub temu pa so te stvari pri Cankarju žive, očarljive in privlačne.

*

Osmo številka časopisa Ural, ki izhaja v Sverdlovsku, namenja šest strani »stihom jugoslovanskih pesnikov« z naslovom *Most prijateljstva*. Predstavljenih je deset slovenskih pesnikov večinoma s po eno, nekateri z dvema, tremi pesmimi. Prevodi so tako dobri, da so lahko zgled za prevajanje poezije; to delo so zares imenitno, tudi z vso skrbjo za obliko, prevedli Boris Marjev, Maja Nikulina, German Drobiz in Jakov Andrejev, ki je prispeval tudi uvodno opombo in predstavitev pesnikov. V njej najprej seznanja ruske bralce, kako so se pred približno desetletjem spletle prve literarne vezi med Sverdlovskom in Ljubljano, za kar ima odločilne zasluge »veteranka antifašističnega gibanja Nada Kraigher, katere knjige sovjetski bralci dobro poznajo.« Med dosedanjimi stiki Jaša Andrejev omenja tudi izbor pesmi priuralskih pesnikov, ki je izšel v našem časopisu. Sicer pa avtor večji del spremne besede namenja označitvi dela predstavljenih pesnikov, pri čemer ga zanima zlasti njihovo antifašistično vedenje med vojno in sedanje družbenopolitično delovanje. Tudi ne pozabi omeniti, kako so se sovjetski vojaki z ramo ob rami bojevali s partizani za svobodo Jugoslavije. Toda tako zasukana gledanja ne morejo zmanjšati vrednosti ljubeznivega in skrbnega prikaza dela sodobne slovenske poezije v tem srednjeuralskem literarnem časopisu, ki izhaja v sto tisoč izvodih! Predvsem pa so pomembni prevodi pesmi, ki so, kot rečeno, zares odlični. Naj navedemo oznake, ki jih je o predstavljenih pesnikih zapisal Jakov Andrejev: »Mladi slovenski pesnik — antifašist Vinko Košak je bil učitelj. Okupator ga je ustrelil kot talca v Gramozni jami, ko mu ni bilo niti

dvajset let. *Poslednje pismo* je njegova predsmrtna pesem, ki jo je prvič prevedel v ruščino Boris Marjev.

Vidni slovenski pesnik Lojze Krakar se je, čeprav mladenič, tudi dejavno udeležil narodnoosvobodilne vojne; fašisti so ga zajeli. Mladost je preživljal v taboriščih smrti Buchenwald in Oswiecim, kar se je nedvomno pokazalo v njegovem delu. Pesniški svet Lojzeta Krakarja je tragičen svet človeške duše, ki so ji znane vse strahote fašističnega mučenja.

S surovo dramatičnostjo vojne so prežeti stih slovenskih pesnikov Petra Levca in Miha Klinarja, ki sta se z orožjem v roki dvignila proti fašizmu, prav tako pa tudi dela široko znanega slovenskega pesnika, dobitnika narodnih literarnih nagrad Janeza Menarta (sledi navedba znane Menartove oznake o značilnosti slovenskega medvojnega pesništva).

Treba je povedati, da so se skoraj vsi veterani sodobne jugoslovanske književnosti neposredno udeležili antifašističnega gibanja in so znali dobro rokovati ne le s pisateljskim peresom, ampak tudi s partizanskim avtomatom. Osebna navzočnost v boju s fašizmom jih je duhovno prekalila in njihovim delom vtisnila pečat visokega humanizma in močatosti ter prispevala k široki demokratizaciji literarnih naziranj. Ljudstvo je v hudih vojnih letih najdevalo svoj glas v stihih teh pesnikov. Prav oni so v najbolj črnih dneh fašistične reakcije v svojem delu naznačevali tiste duhovne in npravne višine, ki še zdaj ostajajo pomembnejše v jugoslovanski literaturi.

Kot mladenič se je v partizanskem odredu bojeval eden večjih sodobnih slovenskih pesnikov, dobitnik narodnih literarnih nagrad Ciril Zlobec. Po svoji naravi je izrazito liričen pesnik, toda njegovo pesništvo je tudi presvetljeno s tragičnim plamenom vojne. Sence vojne nenadoma nepričakovano vstajajo v njegovih najintimnejših sti-

hih, posvečenih otroštvu, mladosti, očevotvi hiši.

Pesnik dejavno sodeluje v družbenopolitičnem in literarnem življenju svoje republike, je član CK Zveze komunistov Slovenije, glavni urednik časopisa Sodobnost.

Seveda pa pesniki v današnji Sloveniji ne živijo samo v spominih na težaven narodnoosvobodilni boj. V stihih tako znanih pesnikov, kot sta Kajetan Kovič in France Vurnik, se razkriva duhovni svet sodobnega človeka, ki se giblje v zapletenih asociativnih povezavah z resničnim svetom. Kajetan Kovič je v svoji liriki ustvaril nemalo čudovitih podob narave, znan pa je tudi kot prevajalec in literarni kritik.

Kmečki sin, slovenski pesnik Tone Kuntner, je končal Akademijo za gledališče, radio in film; je gledališki igralec v Ljubljani. V njegovem pesništvu se jasno kažejo črte ljudske kulture: preprostost in jasnost pesniškega jezika, lakoničnost vsebine in oblike, obračanje k folklorni simboliki. Veliko pesmi Toneta Kuntnerja je posvečenih trpki zgodovini slovenskega kmetstva, pogosto v njegovih stihih izbruhne ostra in brezizhodna bol...

Pesnica Katarina Špur, ki je v vojnih letih prestala pekel fašističnega koncentracijskega taborišča, podaja v svojih pesmih ideje svobode, enakosti in bratstva ljudi. Njeni stihii so možat protest proti tistemu, kar človeku brani, da bi bil sam svoj, to je pesništvo boja.

Ob koncu predstavitve je mogoče prebrati tudi ugotovitev *Dragocena izkušnja*, ki jo je napisal član urada Sveta za mednarodne odnose pri Zvezi pisateljev ZSSR Vladimir Ognjev o zares plodnem literarnem sodelovanju (v ruščino je prevedenih že več kot 400 krajših literarnih del iz Jugoslavije): »Postali smo priče skrajnje koristnega, jaz bi celo dejal ganljivega prijateljstva književnikov Sverdlovska in daljne Ljubljane v Jugoslaviji.«

Tu je še kratek pregled pisanja nekaterih jugoslovanskih in tujih časopisov. Puljski časopis Istra objavlja v dvojni številki (3—4) zapis Sretena Nikolića ob izdaji dela *Istra skoz stoletja*, Zapis z naslovom *Istra, doživeta s srcem*, je zanimiv tudi za slovenskega bralca, saj komentira zgodovinski pregled sosedne dežele, ki je bila tudi upravno deloma povezana z našo. Sicer pa poleg prispevkov v spomin Miroslavu Krležu lahko preberemo tudi o mladih puljskih pesnikih, ki so predstavljeni z nekaterimi pesmimi. Ive Rudan je napisal esej *Prežemanje kultur skozi obmorske motive*.

*

Dvojna številka sarajevskega Izraza (7—8) prinaša uvodoma esej Janka Kosa *Modernizem in avantgarda*. Avtor skuša med drugim raziskati veljavnost obeh oznak ob posameznih primerih oziroma to, kako ju obravnava sodobna literarna teorija. »Hamlet« v jugoslovanski književni kritiki do leta 1918 je naslov prispevka Vujadina Milanovića, v katerem ugotavlja, da smo jugoslovansko hamletologijo začeli Slovenci, in med drugim omenja Dragotina Šauperla, Janka Pajka, Dušana Moravca in Engelberta Gangla. Marko Vešović piše v *Zapiskih ob Modri reki* o najpomembnejši pesmi Maka Dizdarja.

*

Beograjski časopis Delo v svoji dvojni številki (8—9) objavlja članek Rastka Močnika *Stalinizem danes*, v katerem avtor izhaja iz oživiljenih razprav o stalinizmu, za kar obstajata dva splošna razloga — ker je stalinizem še vedno aktualno vprašanje in ker se morda lahko še kaj o njem pove. Denis Poniž piše o *Jeziku in moči v sodobni slovenski dramaturgiji*. O tem, kako Lacanova razlaga teorije psihoanalize, odpira možnost analitičnega

pristopa ideološkimi pojavom, piše Slavoj Žižek (*»... avtomat, ki vleče za sabo duha, ne da bi ta na to sploh pomislil«*). Za nas je zanimiv tudi prispevek Tomislava Gavrića *Teorija in estetika radijske igre*, v katerem ocenjuje delo Gojka Miletića *Svet radijske igre*. Iz zapisa spoznamo, kaj vse je Miletić naredil za uveljavljanje radijske igre, pri čemer razberemo tudi kak koristen podatek iz slovenske radijske ustvarjalnosti na tem področju.

*

Dvojna številka novosadskih Polj namenja osrednji prostor različnim pogledom na kulturo: Zoran Gavrilović piše o tehnologiji komunikacij in raznolikosti kultur, Ratko Božović o politiki v kulturi (*Premoč odpora*), Branko Prnjat o kulturni politiki v združenem delu, Dragan Koković o kulturi kot načinu življenja in kulturni revoluciji, Mladen Stojanov je napisal *Prispevek k preučevanju družbenozgodovinske totalitete in človekove prakse dela*, *Sorodnikova estetskociološka zamisel filozofije zgodovine* pa je naslov eseja, ki ga je napisal Sergej Flere. Tematski blok sta pripravila Dragan Koković in Miroljub Radojković. Ivan Focht piše o ekonomiki in umetnosti, z naslovom *Ničesar jemati dobesedno* pa je objavljen pogovor, ki ga je z njim imel Ljubisav Andrić. Vladimir Bogdanović objavlja štiri pesmi s skupnim naslovom *Čistina*. Med Novimi knjigami lahko preberemo oceno Denisa Poniža o Rožančevih esejih o slovenskih mitih, medtem ko Bojan Jovanović piše o zbirki pripovedi Paula Valéryja *Otok Xifos*; *Sni*, ki je v prevodu Kolja Mićevića izšla pri niški Gradini.

*

Naslednja dvojna številka novosadskih Polj (280—281) prinaša tematski blok o postmoderni arhitekturi. *Tudi po »postmoderni«* ostaja arhitektura je

naslov prispevka Ranka Radovića. Sledi mu prevod razmišljanja francoskega strokovnjaka Christiana Norberga Schultza *K avtentični arhitekturi*. Dušan Blaganje ml. navaja *Nekaj značilnosti sodobne slovenske arhitekture — ali obstaja (slovenska) postmoderna*. Še en slovenski prispevek zasledimo: Aleš Vodopivec načenna *Dve vprašanji sodobne arhitekture* (o relativni avtonomnosti arhitekture in o razmerju med arhitekturo in urbanizmom). Tematski blok, ki ga je pripravil Ranko Radović, sklepa prevod prispevka italijanskega esteta Paola Portoghesija *Konec »prepovedi«*. V rubriki Nove knjige piše Denis Poniž o pesniški zbirki Matjaža Kocbeka *Dišeče predivo*, ki je izšla spomladi pri mariborskih Obzorjih.

*

Poročilo o razstavah v Muzeju sodobne umetnosti »Skopje« je v šesti številki skopskih Razgledov napisala Marika Bončarova. Z naslovom *Skulpture v lesu* piše o nekaterih pomembnejših dosežkih, med njimi na začetku opozarja tudi na dela Toneta Lapajneteta in Dragice Čadež Lapajnetove. V številki je objavljen tudi izvleček iz študije Borisa Petkovskega *Kultura in umetnost v Skopju do leta 1985 oziroma do leta 2000*. V njem razčlenjuje doseženo razvojno stopnjo na posameznih področjih kulture in umetnosti ter skuša zarisati nadaljnjo pot glede na dosedanje naložbe v usposabljanje ljudi in v zmogljivosti. Petko Dabeski objavlja pesem *Študija*.

*

Sedma številka bratislavskega časopisa Slovenské pohľady poroča, da je tajnik Zveze slovaških pisateljev Ján Solovič izročil nagrado P. O. Hviezdoslava jugoslovanskemu dramatikumu in prevajalcu Genu Senečiću za življenjsko prevajalsko delo iz slovaške literature. Geno Senečić je omenjen tudi

v rubriki Obiski tujih pisateljev pri Zvezi slovaških pisateljev, kjer je bil na študijskem bivanju. Tu tudi izvemo, da je bil na študijskem obisku na Slovaškem Ivo Zorman, medtem ko sta se Nikola Miličević in Drago Jovanović tam udeležila prireditve Književna pomlad. Rudolf Chmel pa je v Beogradu podpisal sporazum o sodelovanju obeh pisateljskih združenj za eno leto.

*

Ob smrti Andreja Plávka je bratislavski Romboid v osmi številki objavil njegovo pesem *Tožba*. Vladimir Petrík piše o pisatelju ljudskem umetniku Vladimíru Mináču ob njegovi šestdesetletnici. Dušan Dušek je prispeval

črtico z naslovom *Topografija*. O stilistiki in literarni kritiki piše Jozef Mlacek.

*

Štiriindvajseta številka krakovskega časopisa *Życie Literackie* poroča v Kroniki na prvem mestu, da je »v Beogradu umrl... vodilni jugoslovanski pisatelj Meša Selimović«. *Spor o zgodovinskem nasledstvu* pa je naslov uvodnega članka Jerzyja Kossaka o usodi poljskega ozemlja v zgodovini in posledicah za narodno kulturo. Władysław Machejek je napisal sestavek *Kdo brani našo suverenost*: ob rob sedanjim družbenim razmeram na Poljskem.

*

Opravičilo in popravek

Komu najprej besedo opravičila: tenkočutnim bralcem, občutljivim avtorjem? Kljub skrbi in prizadevanjem lektorja, budnosti in strahu urednika tiskarskega škrata in njemu podobnih nevšečnih bitij le ni mogoče dokončno pognati čez prag, zato se vsem prizadetim iskreno opravičujemo, hkrati pa nas pomirja vednost, da bralci večino spodrseljave sami sproti med branjem popravijo in nanje pozabijo. No, včasih je katera le prehuda in koga trajneje prizadene. Tako nas je naš dragi prijatelj in sodelavec František Benhart iz Prahe prosil, naj bi vsaj eno, ki je bralec sam ne more razrešiti, vendarle popravili: v prispevku Josip Vidmar in njegovi obrazi (št. 10, stran 957) v šestnajsti vrstici od spodaj navzgor piše: »... in zlasti za nas Čehi *niti malo* presenetljiva...«, moralo pa bi biti prav nasprotno: *zelo* presenetljiva. Dragemu Františku Benhartu in najbrž še komu naše iskreno opravičilo.

Ur.